
PRIKAZ

TITOSTALGIJA

Mitja Velikonja, *Titostalgia*

– *A Study of Nostalgia for Josip Broz*, 2008,
Mirovni inštitut, Ljubljana, 146 stranica.

U sklopu domaće kulture sećanja verovatno je najmarkantnije ime Josipa Broza Tita. Premda neravnomerno, nostalgično sećanje na titoizam prisutno je u svim novim balkanskim državama. Titostalgija je deo opšte jugonostalgije. Mladi ljubljanski sociolog kulture Mitja Velikonja pokušao je da objasni kako se i zašto danas sećamo Tita.

Engleski prevod knjige sastoji se iz šest poglavlja, zaključka i literature. Pisac je pokazao kako se Tito širom bivše Jugoslavije iskazuje u masovnoj kulturnoj produkciji i zašto se njegovo ime još uvek dobro prodaje. Velikonju ne zanima stari, nego novi titoizam, odnosno Titov „život“ posle smrti. Tito je prisutan u trgovinama suveniru, a proslave Titovog rođenda svedoče o neuzdrmanom mestu Tita u domaćoj kulturi sećanja. Titostalgija je deo jugonostalgije, a u svetu je titoizam odavno sinonim režima nezavisnog od SSSR-a.

Velikonja sažeto, vešto i modernom konstruktivističkom retorikom i uz dosta nijansiranja pokazuje kako je i zašto je slika Tita još uvek politički simbol, artefakt masovne kulture i deo svakodnevnog diskursa i prakse. Njegov pristup se oslanja na M. Albvaša i S. Bojm. Na simboličkoj ravni on prepoznaje nostalgični diskurs o Titu koji se koleba između melanholije, melodrame i kiča, ali i razložno zapaža da titostalgija slaveći prošlost kritikuje sadašnjicu i više nam govori šta je danas loše, nego šta je bilo bolje u prošlosti. Velikonjin pristup je kombinacija konstruktivističkog i simbolističkog pravca u kulturi sećanja. U središtu nije realni Tito, nego Tito-simbol kao referentni okvir smisla, koji osmišljava ili obesmišljava iskustvo. Pamćenje Tita je simbolički okvir koji iskazuje potrebe određenih grupa. Tito je simbol sigurnosti kod sirotinje ili totalitarizma kod elita. Demonizacijom socijalizma bave se moćni, titostalgijom podvlašćeni. Ali Velikonju

ne zanima da li je Broz bio dobar ili loš momak. On se kloni dubljeg ideološko-kritičkog pristupa, pa je bliži Albvašu nego Hobsbaumu.

Ipak njegovi odgovori na pitanje otkuda nostalgija za titoizmom ne ostaju uvek u okviru simbolizma gde inače govor o dominaciji simbola i brendova zamagljuje važnije oblike prinude. Poznato je da nezadovoljstvo postojećim ne vodi uvek radikalizmu nego katkada i nostalgичnim snovima o boljoj prošlosti. Crvene nostalgije ima od Baltika do Jadrana. Velikonja analizira njenu vizuelnu kulturu na prostoru bivše Jugoslavije: proslave, muzeje, suvenire, grafite, šiltove i javnu ikonografiju. Istraživana građa o kulturi nostalgije prilično je reprezentativna, premda nužno nepotpuna. Pisac posmatra sentimentalnu nostalgiju kao diskurs tranzicije razlikujući kulturu titostalgije u ranijoj Jugoslaviji od titostalgичne kulture u novim balkanskim državama različitog statusa. To su oslobođene i okupirane teritorije, protektorati, entiteti, distrikti, federacije, enklave, ili, ironično rečeno, nove „banana“ i „burek“ republike.

Opšti je zaključak da danas Broza kao pozitivnu figuru opaža većina sredovečnih i starijih građana, a to naročito važi na Kosovu. Ali sećanja na Tita se reakcentuju. O reakcentovanju sećanja u Hrvatskoj rečito govori to što je u Kumrovcu Ulica Josipa Broza Tita preimenovana u Ulicu Josipa Broza, dok je osnovna škola „Maršal Tito“ preimenovana u školu „Josip Broz“. Joža je u Hrvatskoj dečak sa Sutle, a nije Tito – heroj sa Sutjeske. U novim balkanskim državama postoje brojna mesta sećanja na Tita: Memorijalni park i muzej u Kumrovcu, Kuća cveća u Beogradu, muzej u Drvaru, spomen zbirke na Brionima i na Visu. Nije reč o negovanju autentičnog sećanja nego o medijskom društvu čije je načelo konstrukcija mita ili brenda. Pomenuta mesta na različite načine brendiziraju Tita kao bon vivana (reklamirajući Tito – turizam). Reditelji V. Brešan i G. Marković su ga karikirali, ironizirali i demonizovali u u filmovima „Maršal“ i „Tito i ja“. Ali Velikonja pominje i drugačija mesta sećanja. Tako su ugledna mesta okupljanja mladih kafe „Tito“ u Sarajevu, luksuzni restoran „Maršal“ u Podgorici, bar „Tito“ u centru Umaga, „Broz“ kafe u Skopju, kafe „Tito“ i „Nostalgija“ bar u Ljubljani, bar „29. novembar“ u Mariboru, „Tito“ kafe u Beogradu i sl. U Skopju je metalski zavod „Tito“ zadržao ime, a u Labinu je 2005. otkriven novi spomenik Brozu 2005. U mreži titostalgичne kulture Velikonja pažljivo analizira i pominje razne komemoracije i svečanosti. Tito je idealizovan

kao simbol prijateljstva, solidarnosti, napretka i sigurnosti, ali i kao simbol patnje i propasti društva kao npr. kod etičara S. Stojanovića koji koristi ironičnu metaforu Titonik. Lako je pojmljivo da je nostalgija je jača što je stvarnost crnja. Ali kako to da se titostalgija javlja i u Sloveniji i kod dela mladih? Tu je odgovor složeniji i ne može se svesti na žal starijih za mladošću niti na egzotičnost Titove velike i nezavisne države. Velikonja priznaje da je Broz bio populista, a ne kabinetski vođa kao savremeni političari. Osim toga, ne može se lako zaboraviti industrijska i društvena modernizacija Jugoslavije i Titov ugled u svetu koji nije bio prazna reputacija.

Pisac prilično uverljivo sociološki i kulturološki raščlanjava protivrečnu titostalgiju: Josip Broz dobar skroz. Kod običnog čoveka Tito je svakako pozitivna figura, a u celini gledano Broz danas ima više pluseva nego minusa. Uzdržanom sudu da je Tito sačuvao pozitivnost koja se ne može do kraja definisati Velikonja dodaje: „Jednostavno Tito je Tito, a nostalgija funkcioniše kao jedina neupitna i nepromenljiva istina o kojoj se ne može raspravljati. Nostalgija nam mnogo govori o nezadovoljstvu sadašnjicom, to je konstrukcija, a ne vraćanje prošlosti“.

Ova teza je zaoštrena u stavu da je titostalgija priča o izgubljenom raju koji nikada nije postojao. Biće da je i ova teza izvedena iz pišćeve sklonosti simbolizmu, a ne ka kritici ideologije. Naime, rečena ocena je preoštira jer je sećanje na titoizam i rezultat realnog poređenja socijalne sigurnosti titoizma sa tegobama tranzicije. Velikonja doduše dodaje da se danas žali za prošlim željama, perspektivama i starom slavom. Pitanje je, međutim, da li su to bile samo puste prošle želje. Utisak je da Velikonja donekle potcenjuje socijalnu sigurnost socijalističke države i njene šanse društvene pokretljivosti. Tito jeste njen krunski simbol i to već dosta govori o njemu. Pisac se, doduše, mestimično trudi da izbegne banalnu relativizaciju titoizma i čestu paušalnu ocenu da je pozitivno sećanje na socijalizam rezultat prohujale mladosti ili prošlih pustih želja i nada.

Istini za volju ovaj filter mladosti ulepšava ne samo Tita nego i mnoge druge lidere koji su u a posteriori projekciji više dobri vladari i zaštitnici, nego što su realne istorijske ličnosti sa dobrim i lošim stranama. Jer i nostalgija, slično etnocentričnom mišljenju, pripada dihotomnom i jednostranom, varljivom toplom utopijskom sećanju. I budući da svaka utopija traži sreću, slobodu, sigurnost zlatnog doba

i zemlju meda i mleka, to je i nostalgija žudnja za boljim svetom. Utoliko i jugonostalgicari traže raj u Titovom vremenu, ali i nešto više. Naime, nasuprot liberalizmu koji je lišen utopije, a danas i za mnoge beznađna realnost, u titoizmu je bilo nade i vere u bolje sutra. Danas više nema vere da će biti bolje. Dakle, nostalgija jeste i žal za dobrom koje je bilo ispunjeno nadom. Ako je Tito danas simbol doba masovne nade običnog čoveka, i ukoliko se složimo da je nada važan segment samoodređenja i motivacije, onda se današnji nestanak nade (u Blohovom smislu) ne može definisati jednostavno kao dokaz ranije veštine velikog prevaranta i iluzioniste – Tita. Drugim rečima, pitanje je da li se Tito danas pamti samo zbog toga što nam je nudio lepu budućnost, za razliku od savremenog oporog neoliberalizma koji realistično nudi samo rizično društvo? Razlika između titoizma i tranzicije jeste složenija od razlike između iluzije i realizma. Velikonja ne ulazi u ova pitanja, ali se ograđuje od tvrdnje da je titostalgija kao dominantna diskurzivna konstrukcija sećanja na Tita i virtuelnu Jugoslaviju prazna utopija. Nije utopija, jer je utopija okrenuta budućnosti, dok je titostalgija okrenuta prošlosti. A šta je onda?

Preciznije rečeno titostalgija je simbolizacija traganja za boljim svetom koja traje još od raspada Jugoslavije. Premda sećanje ove vrste nije delatna radikalna alternativa, a još je manje ideologija nove levice, koje skoro i da nema, titostalgija se ne može svesti ni na običaj pokušaj da se ulepša prošlost i da se nađe emotivna osnova kritike sadašnjice. Titostalgija jeste i rezultat poređenja konkretnih aspekata društvene sigurnosti u socijalizmu i u tranziciji: rata i mira, progona i međuetničke trpeljivosti, uposlenosti i nezaposlenosti, besplatne i skupe zdravstvene zaštite i školovanja, zatvorenih i otvorenih granica, umerene i visoke stope kriminala i sl. Dakle, treba razlikovati toplu jugostalgiju od hladnog i realističnog poređenja titoizma sa sadašnjicom. Premda je u osnovi mutna čežnja, nostalgija privlači jer je „disidentska“, ali i zato što se, kako uočava Velikonja, protivi hegemonij demonizaciji prošlosti. Upravo zato što je reč o romantičnom okviru protesta protiv tegoba u svetu koji se brzo menja nostalgija ne može biti subverzivna kritika sadašnjice, odnosno ne može jasno problematizovati teleologiju tranzicije i njenu neistoričnu dogmu da živimo u konačno oslobođenom svetu. Kao što nijedna nostalgija nije operativna ni programska, nego je više maštovita, elegična i nesvesna, tako ni titostalgija nema mnogo zajednič-

kog sa realnom ocenom titoizma. Velikonja je dobro uočio da ovo mutno osećanje više govori o tome zašto ponovo gradimo Broza, nego o realnim protivrečnostima Brozove politike. U nostalgiji se sećanja ne samo evociraju nego se i konstruišu, redefinišu i prilagođavaju. Nije to samo dekontekstualizacija nego i potpuno nova kontekstualizacija Broza. Pisac ove knjige uočava, ali šire ne razvija tezu da je današnja slika Tita, koja obitava unutar šire jugonostalgije, simptom poslesocijalističke tranzicije, koja obeležava tegobnu kombinaciju neoliberalizma, neokonzervatizma i poslekolonijalizma. S obzirom na to da titoizam ne može danas biti alternativa savremenom kapitalizmu, nego je to bio u svom vremenu, jugonostalgija jeste romantični, a ne realni otpor nacionalističkoj amneziji i selektivnom pamćenju. Iako je prošlost u nekim važnim segmentima bila humanija od sadašnjice, nostalgična primisao da je povratak prošlom režimu moguć jeste neralna i neistorijska. Pa ipak, da li to znači da titoizam treba ignorisati u traženju novih alternativa? Svakako, ne. Naprotiv, realna i slojevita analiza titoizma može pomoći celovitijem promišljanju kritike savremenog kapitalizma.

Na neki način tome može pomoći i ova knjiga koja opisuje jugonostalgične čežnje uprkos tome što ove ne mogu operacionalizovati program kritike kapitalizma i uprkos okolnosti da su često nartikulisana želja za boljim. Može li, dakle, kritika postojećeg izvući neku korist od analize titostalgije? Može pre svega dijagnostičku, jer prihvatanje ili odbacivanje jugonostalgije već jasno pokazuje stupanj i usmerenost nezadovoljstva postojećim. Nostalgija je, dakle, važnija kao pokazatelj nezadovoljstva sa postojećim nego kao osnova kritike postojećeg. Prosto rečeno kritika je hladna i konkretna analiza, a nostalgija je topla i mutna čežnja. Iako se nije bavio ovom usporedbom, Velikonja je na konkretnom materijalu u ovoj knjizi nostalgiju „raščarao“ na moderan i slojevit način.